

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора, професора кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова Херсонського державного університету Слюсаренко Ніни Віталіївни на дисертаційне дослідження Багрій Марії Антонівни «Тенденції розвитку педагогічних ідей і просвітницька діяльність українських письменників Західної України (кінець XVIII ст. – 1939 р.)», подане на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із планами відповідних галузей науки. Актуальність дослідження проблеми розвитку педагогічних ідей і просвітницької діяльності західноукраїнських письменників кінця XVIII – 30-х рр. XX ст. не викликає сумнівів і визначається об'єктивною потребою реформування вітчизняної системи освіти, подальшого розвитку педагогічної думки. Саме тому нині історико-педагогічна наука продовжує активно вивчати ретродосвід українства, зокрема в галузі освіти. Водночас маловивченою є освітньо-просвітницька діяльність українських письменників Західної України вищезгаданого періоду. Потреба в дослідженні порушеної проблеми зумовлена й необхідністю узагальнення педагогічних ідей чималої творчої спадщини та багатоаспектної громадсько-просвітницької діяльності представників західноукраїнського письменства досліджуваної доби як важливого підґрунтя пошуку шляхів розв'язання актуальних освітніх проблем сьогодення, адже, як слушно зауважує здобувачка, педагогічна освіта України зорієнтована на формування вчителя як громадянина-патріота, гармонійно розвиненої особистості, освіченого фахівця, здатного до творчої праці, фахового зростання, соціально активного. Багато постатей західноукраїнських письменників доби, що досліджується, які були вчителями, можуть слугувати для сучасного педагога чудовим взірцем такої особистості. З огляду на це, рецензована дисертаційна робота є своєчасною та актуальною.

Дослідження виконане згідно плану науково-дослідницької роботи кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» в межах теми «Українська освіта в контексті трансформаційних суспільних процесів» (номер державної реєстрації 0108U007644).

Найбільш істотні наукові результати, які містяться в дисертації, та нові факти, одержані здобувачкою. Дисертанткою на основі цілісного ретроспективного аналізу не лише схарактеризовано методологічні засади роботи, історіографію та джерельну базу дослідження, передумови розвитку літературної творчості й культурно-освітнього життя в західноукраїнському регіоні, обґрунтовано періодизацію літературного процесу в Західній Україні наприкінці XVIII – у 30-х рр. XX ст., показано вплив літературних напрямів і течій на ідейне та жанрове розмаїття педагогічно-орієнтованих творів західноукраїнських письменників, схарактеризовано колективні портрети генерацій західноукраїнських письменників досліджуваного періоду в освітньо-педагогічному вимірі та висвітлено імідж учителя у творах письменників Західної України того часу, а й представлено педагогічні виміри творчих надбань цих письменників, чинники формування особистості у візіях літераторів, ідеї виховання у працях західноукраїнських письменників, виокремлено доробок письменників-педагогів у створенні навчально-методичного забезпечення освітніх закладів регіону, проаналізовано масштабну громадсько-просвітницьку діяльність митців. Важливими результатами дослідження є виокремлені педагогічні ідеї українських письменників Західної України (кінець XVIII – 30-ті роки XX ст.), окремі з яких авторка радить упроваджувати в освітньо-педагогічну практику сьогодення. У цілому дисертаційна робота М. А. Багрій є комплексним історико-педагогічним дослідженням, в якому проаналізовано творчу спадщину та просвітницьку діяльність західноукраїнських письменників досліджуваної доби та виокремлено тенденції розвитку їхніх педагогічних ідей і просвітницької праці.

Незаперечною науковою цінністю є вивчення життєтворчості близько 250 педагогічних персоналій, аналіз ідейно-тематичного та жанрового розмаїття педагогічно орієнтованих творів західноукраїнських письменників, виокремлення творчих здобутків письменників-педагогів, висвітлення їхнього внеску в розвиток літературного процесу та науко-педагогічної думки Західної України. Тобто М. А. Багрій істотно спричинилася до розвитку молодшої галузі педагогічної науки – української педагогічної персоналістики.

Особливого відзначення потребує внесок авторки дисертаційного дослідження в методологію наукового пізнання порушеної проблеми. Чи не вперше в українській науці зроблена спроба на основі міждисциплінарного, інтердисциплінарного, трансдисциплінарного та інших підходів комплексно, синтезовано й узагальнено підійти до розроблення поняттєво-категорійного апарату й наукового інструментарію дослідження педагогічних персоналій письменників, удосконалити підходи і методи щодо аналізу педагогізації літературного процесу, вивчення письменницьких персоналій в освітньо-педагогічному вимірі, методології просопографічного аналізу освітньої та просвітницької діяльності різних генерацій письменників Західної України кінця XVIII – 30-х рр. XX ст.

Констатуємо, що така інноваційність уможливила стирання меж між історико-педагогічною наукою і літературознавством для досягнення якісно нового розуміння предмета дослідження – педагогічні персоналії українських письменників. Це слугувало «розчиненню» їхніх предметних меж та надало змогу органічно і творчо акумулювати теорії, ідеї, концепти, методи цих галузей знань для всебічного творчого вивчення педагогічних ідей і просвітницької діяльності західноукраїнських письменників вищезгаданої доби. Відтак на основі поєднання біографічних та просопографічних методик і технологій авторка визначила чітку логіку, послідовність та основні компоненти опису життєдіяльності педагогічних персоналій письменників. Важливим підґрунтям для цього слугував міждисциплінарний категорійно-поняттєвий апарат, що уможливив дефініціювати комплекс досліджуваних

процесів і явищ, з'ясувати історіографічний та джерелознавчий аспекти дослідження.

Ступінь обґрунтованості використаних методів, а також одержаних результатів і висновків дисертації. З метою розв'язання поставлених завдань здобувачкою дібрано комплекс методів наукового дослідження (загальнонаукові, науково-історичні, узагальнювальної інтерпретації, історико-системний, історико-генетичний, історико-типологічний), що забезпечило розкриття періодів розвитку літературного процесу у вимірі освітньо-педагогічних викликів західноукраїнського соціуму, висвітлення процесу формування генерацій західноукраїнських письменників, виокремлення тенденцій розвитку їхніх педагогічних ідей та діяльності на ниві громадського просвітництва досліджуваного періоду.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, значною мірою забезпечуються логічною структурою роботи. Науково вартісним є увиразнення загального колективного портрета педагогічних персоналій письменників, яких умовно розподілено на три групи: 1) визнані класики української літератури; 2) літератори, включені до предметного поля педагогічної біографістики як педагогічні персоналії; 3) маловідомі в педагогічній науці діячі, чиї імена фіксуються головно в краєзнавчих студіях або були виявлені авторкою, та педагогічні персоналії, що презентують оригінальні, продуктивні й актуальні ідеї, досвід, рефлексії різних питань виховання, навчання, розвитку особистості, які можуть бути цікаві та корисні в розв'язанні сучасних проблем удосконалення освітнього процесу, а також ті постаті, чия життєтворчість у контексті педагогічних ідей та громадсько-просвітницької діяльності вивчена недостатньо. Ми зафіксували понад пів сотні таких (Володимир Бірчак, Іванна Блажкевич, Юрій Боршош-Кум'ятський, Сидір Воробкевич, Михайло Гайворонський, Олена Дучимінська, Роман Завадович, Степан Ковалів, Володимир Радзикевич, Любомир Селянський, Олена Цегельська, Юрко Шкрумеляк та ін.).

Про намагання цілісно дослідити порушену проблему свідчить низка підходів і напрацювань здобувачки (розділи 3–5), які є доволі актуальними для сьогодення. Зупинимось на одному з них.

Так, М. А. Багрій переконливо обґрунтувала внесок письменників Західної України кінця XVIII – 30-х рр. XX ст. у створення навчально-методичного забезпечення освітнього процесу, зазначивши, що вони фактично виконували функції урядових освітніх чинників – створювали навчальні програми, підручники та посібники, забезпечивши важливу царину розвитку тодішньої української освіти, обстоювали фонетичний правопис. Нині, як ніколи, є потреба у створенні якісної навчальної літератури для шкіл, гімназій, позашкільля, вишів. Тут може прислужитися досвід українських письменників досліджуваного періоду в ділянці підручникотворення, адже літератори засобами власних творів та дібраних спеціальних високохудожніх тематичних творів у букварях та читанках, хрестоматіях, підручниках з української літератури, української мови, окрім навчальних цілей, переслідували виховні (виховували національну свідомість, патріотичні почуття, християнські чесноти, моральні цінності, художньо-естетичні почуття, гігієнічні навички, здоров'язбережувальні цінності, пропагували ідеї тверезості, виховували любов до природи, всього живого тощо). Тобто навчальні видання ставали також чудовими посібниками з виховання. Нинішні письменники, особливо ті, які працюють в освітній галузі, мають активно долучитися до укладання навчально-методичного забезпечення освітнього процесу в Новій українській школі, створення якісної національно спрямованої навчальної літератури.

Таких важливих для сьогодення авторських здобутків у дисертаційній роботі віднаходимо чимало. Тому висновок здобувачки про популяризацію з-поміж сучасного учнівства та студентства, батьків, учителів, усіх, хто займається вихованням дітей, творів західноукраїнських письменників (І. Блажкевич, М. Левицького, А. Лотоцького, К. Малицької, О. Маркуша, В. Пачовського, В. Радзикевича, Ю. Федьковича, О. Цегельської,

Ю. Шкрумеляка, І. Филипчака та десятків інших), які актуалізують важливі для сьогодення проблеми формування характеру юного українця, виховання патріота-громадянина, фізично та духовно здорового, юного «гігієніста», працелюбця тощо, виявляється нам цілком слушним, мотивованим і перспективним.

Аналіз змісту дисертації та публікацій М. А. Багрій також є підставою для висновку про наукову обґрунтованість і достовірність одержаних здобувачкою результатів і висновків. Це забезпечило і ґрунтовне вивчення джерельної бази (958 найменувань, із них 16 – іноземними мовами та 74 архівні документи).

Дисертаційне дослідження виконано на високому науковому рівні. Здобувачка досконало володіє предметом дослідження. Зміст автореферату та 47 публікацій авторки (зокрема: 1 монографія, 1 розділ у колективній монографії, 1 посібник; 20 статей у наукових фахових виданнях України; 2 публікації у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, що індексуються в наукометричних базах) адекватно відображають істотні аспекти та основні положення дисертації. Рівень апробації результатів дослідження є доволі представницьким і підтверджується участю дисертантки в численних науково-практичних конференціях різного рівня.

Значення для науки і практики отриманих авторкою результатів.

Результати дисертаційної роботи мають вагоме значення для науки і практики за низкою ознак:

по-перше, правильно обрано та чітко обґрунтовано хронологічні межі роботи: нижня межа (1772 р.) – час першого поділу Речі Посполитої, коли Галичина, а згодом Буковина (1775 р.) відійшли до Австрійської імперії; верхня межа (1939 р.) – коли з початком Другої світової війни, встановленням радянської влади в західноукраїнському регіоні відбувся докорінний злам принципів і засад національної системи освіти й виховання, а чимало українських письменників емігрували, були репресовані,

припинили літературну діяльність, оскільки вона стала небезпечною з огляду на комуністичний режим;

по-друге, на основі вивчення творчої спадщини західноукраїнських письменників виявлено та проаналізовано тенденції розвитку їхніх педагогічних ідей і досвіду просвітницької діяльності в досліджувану добу;

по-третє, матеріали дисертації впроваджено в освітній процес не тільки закладів вищої освіти (Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Івано-Франківського фахового коледжу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника), а й Гусятинської ЗОШ І–ІІІ ст. та Івано-Франківського НВК «Школа-гімназія № 3»;

по-четверте, наукові здобутки М. А. Багрій становлять теоретичну і методичну базу для подальших досліджень дотичних проблем історії педагогіки, загальної педагогіки, а також літературознавства, історії літератури, дитячої літератури, мовознавства тощо;

по-п'яте, велику практичну цінність має розроблений та впроваджений у навчальний процес низки закладів освіти посібник «Педагогічна спадщина українських письменників Західної України (кінець XVIII – 30-ті рр. XX ст.)». Матеріали дослідження застосовуються при розробленні освітніх програм і концепцій модернізації системи навчання, виховання і всебічного розвитку особистості в Університеті обдарованої дитини (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»).

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.
Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення здобутих дисертанткою результатів, відзначимо дискусійні питання та висловимо такі побажання:

1. На нашу думку, в авторефераті дисертаційної роботи доцільно було стисло схарактеризувати педагогічні ідеї та просвітницьку діяльність Івана Франка, показати його значення в процесі педагогізації літературного життя Західної України.

2. У роботі простежується певний територіальний дисбаланс при висвітленні освітньо-просвітницької діяльності українських письменників у Західній Україні, оскільки авторка дещо більше уваги приділила митцям Галичини.

3. Можна загалом погодитися з авторською періодизацією літературного процесу в Західній Україні (кінець XVIII ст. – 1939 р.) крізь призму історико-педагогічного виміру, проте треба було більше увиразнити критерії структурування міжвоєнного періоду XX ст., в якому відстежуються два етапи: 1920-ті та 1930-ті рр.

4. Було б доцільно представити в дисертації інформацію щодо того, як відображали проблеми українського шкільництва, освіти й виховання у своїй творчості письменники неукраїнського походження, які жили та творили за досліджуваного періоду. Однак це може стати предметом подальших наукових пошуків.

5. Зміст дисертації ще більше збагатився, якби її авторка ширше висвітлювала такий аспект цієї багатовимірної проблеми, як роль і значення в життєдіяльності західноукраїнських письменників традицій родинного виховання, як це показано на прикладі родини Косачів.

6. Для кращого сприйняття роботи доцільно подати в її основній частині кілька таблиць та рисунків. Було б також доречно представити повний перелік педагогічних персоналій західноукраїнських письменників у зведеній таблиці за зразком тієї, що вміщена в Додатку А.1.

Проте висловлені зауваження носять дискусійний, рекомендаційний характер та загалом не применшують науково-теоретичної і практичної значущості дисертаційної роботи, яка становить самостійне, оригінальне, завершене дослідження.

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації. Виокремлені М. А. Багрій конструктивні ідеї з досвіду освітньо-просвітницької діяльності письменників та тенденції щодо педагогізації освітнього процесу Західної України кінця XVIII – 30-х рр. XX ст. відкривають нові можливості у сфері викладання не тільки історії педагогіки, загальної педагогіки, а й історії української літератури, дитячої літератури, у системі педагогічної освіти, у практиці післядипломної педагогічної освіти. Результати дослідження є чудовим матеріалом для підготовки педагогів до роботи в дошкільних та позашкільних закладах освіти. Творчість дитячих письменників доцільно використовувати як навчальний матеріал на уроках позакласного читання в початковій та середній школах тощо.

Вищезазначене дає змогу констатувати, що дисертаційна робота «Тенденції розвитку педагогічних ідей і просвітницька діяльність українських письменників Західної України (кінець XVIII ст. – 1939 р.)», подана на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки, підготовлена на високому науково-методологічному рівні та містить ґрунтовні теоретичні висновки і практично значущі результати. Дисертація відповідає положенням пунктів 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінетів Міністрів України від 24 липня 2013 року за № 567 (зі змінами), а її авторка – Марія Антонівна Багрій – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки,
психології й освітнього менеджменту
імені проф. Є. Петухова

Н. В. Слюсаренко

